

YIRMİBİRİNCİ YÜZYIL İÇİN PSIKOLOGLARIN EĞİTİMİ*

Çev: Selahattin ÖĞÜLMÜŞ**

Diğer pekçok uygulamalı psikoloji alanında (mesleğinde) olduğu gibi, Eğitim Psikolojisi (EP) alanında da son 30 yılda Birleşik Krallık'ta (United Kingdom - UK) oldukça hızlı bir gelişme olmuştur. Ancak mesleğimiz hâlâ görece yeni olduğu için bu gelişme dönemine, rolümüzü, eğitimimizi ve uzun vadedeki geleceğimizi sorgulayan çok sayıda araştırma eşlik etmiştir. İçinde bulunduğumuz bu dönemde de mesleğimizin gelecekteki yönelimini etkileyebilecek yeni yeni meydan okuyuşlarla yüz yüze gelmiş bulunuyoruz. Birincisi, öğrencilerin değerlendirilmesiyle ve özel hazırlık sınıflarına (special provision) yerleştirilmesiyle ilgilenen bir kişi olma gibi yegane ya da başat rolümüzdeki olası daralma; ikincisi, eğitim psikologlarının esas işverenlerinin kim olacağı; sonuncusu da, eğitim psikologlarının diğer uygulamalı psikoloji alanlarına (mesleklerine) göre statüleri konularında özellikle endişeler vardır.

Bir meslek olarak eğitim psikolojisinin geleceği hakkındaki endişeler, kuşkusuz, eğitim psikologlarının eğitimi (training) konusundaki tartışmalarla bağlantılıdır. Acaba şu andaki eğitim psikoloğu yetiştirme tarzımız, özellikle Avrupa ile çok sıkı bağlantıların kurulduğu şu dönemde, eğitim psikologlarını iş ve çalışma hayatında karşılaşacakları taleplere yeterince hazırlamakta mıdır? Öğrenim süresi çok mu kısadır? Kuramla uygulama arasında yeterince ilişki kuruyor muyuz? Mesleki psikolojinin her dalında, öğrenim, gereğinden fazla mı bölümlere ayrılmıştır? Dahası, biz gerçekten uygulamalı psikologlar yetiştiriyor muyuz?

Eğitim psikologlarının eğitimi ve rolü konusundaki bu endişelerin, dünyanın diğer yerlerinde de hissedildiğine inanıyoruz; bu yüzden birbirimizden haber almak için bu önemli sorunlar üzerinde tartışma başlatacak olan bu makaleyi yazıyor, böylece okul ve eğitim psikolojisi alanındaki eğitimin iyileşeceğine inanıyoruz.

* Peter Farrell ve Ingrid Lunt (1994). Training Psychologist for the 21st Century, *School Psychology International*, Vol: 15, 195-208.

** Yrd.Doç.Dr. Eğitim Bil. Fak. Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü.

Bu makale, öncelikle eğitim psikologlarının Birleşik Krallık'taki rolünü gözden geçirerek, bu sorunları dile getirmeye çabalamaktadır. İkinci olarak, İngiltere'de ve Galler'de (İskoçya hariç, çünkü İskoçya'da farklı bir sistem vardır) halen yürürlükte olan eğitim psikoloğu yetiştirme modelini betimleyeceğiz. Üçüncü olarak, Avrupa Birliği (EC) ülkeleri ve diğer ülkeler arasında öğrenimin denkliği ve karşılaştırılabilirliği sorunu- na dikkat çekeceğiz. Dördüncü olarak da, öğrenim konusunda şu andaki bazı endişeleri tartışacak ve gelecekteki gelişme yollarını önereceğiz.

Eğitim Psikologlarının Rolü

Son 20-30 yıldan beri "School Psychology International", "Educational Child Psychology" ve "Educational Psychology in Practice" gibi dergilerde, rolümüzle ilgili değişik konularda çok sayıda makale yayınlanmıştır. Çok sayıda kitap da yine bu konu üzerinde odaklanmıştır (yeni birkaç örnek: İngiltere'de Jones ve Frederickson, 1990; Lindsay ve Miller, 1991; Wolfendale ve ark., 1992; Amerikada'da Gutkin ve Reynolds, 1990; Kratochwill ve ark., 1992; Reynolds ve Kamphaus, 1990a; 1990b). Bu bölümde, aşağıdaki tartışmaya bir temel oluşturmak amacıyla yalnızca İngiltere'de ve Galler'de eğitim psikologlarının rolüyle ilgili çok önemli noktalardan bazılarını gözden geçireceğiz.

Eğitim Psikologlarının Çalıştıkları Ortamlar

1922'de İngiltere'de ve Galler'de yaklaşık 1550, İskoçya'da da yaklaşık 320 eğitim psikoloğu bulunmaktaydı. Bunların çok az bir bölümü özel çalışmakta (in private practice), çok büyük bir bölümü ise Yerel Eğitim Otoritelerine (Local Education Authorities - LEA -) bağlı olarak çalışmaktadır. Önerilen eğitim psikoloğu/çocuk oranı (0-19 yaş) 1/5000'dir ve bu oran diğer pek çok Avrupa ülkesindeki orandan biraz daha iyidir. Hizmetler, kentler arasında önemli ölçüde farklılaştığından, ortalama 1/6000 olmak üzere, gerçekte eğitim psikologlarının çocuklara oranı Yerel Eğitim Otoriteleri arasında 1/3000 ile 1/15000 arasında değişmektedir.

Her Yerel Eğitim Otoritesi'nin eğitim psikologlarından oluşan bir ekibi vardır ve desteklenen her devlet okuluna hizmet vermek üzere bir eğitim psikoloğuna yetki verilmiştir. Eğitim psikologlarından oluşan bir ekipte; genellikle bir şef eğitim psikoloğu, bir şef yardımcısı (geniş bir serviste), uzmanlığı ya da yönetsel sorumlulukları olan 2-4 genç eğitim psikoloğu ve ünvan (derece) sahibi birkaç psikolog yer alır. Ekiplerin büyüklüğü, Yerel Eğitim otoritesi'nin sınırları içinde yaşayan çocukların sayısına bağlı olarak önemli ölçüde değişir.

Eğitim psikologları genellikle yerel bir coğrafi alandaki ekiplerde çalışırlar ve hem o bölgedeki okullara hem de o bölgedeki çocuklara ve ailelere hizmet vermeyi amaçlarlar. Bir eğitim psikoloğu; ilkökul, ortaokul

ya da lise ve özel okul dahil, genellikle bir grup okuldan (örneğin 20 okuldan) sorumludur. Eğitim psikologları genellikle bu okullardaki memurlara ve okulda ya da yerel bölgede çalışan diğer hizmetlilerle (örneğin; sosyal ve tıbbi hizmetlilerle) ilişki kurarlar. Son yıllarda eğitim psikologlarının çoğu, her yarıyıl belli bir süreyle okullara atanacakları ve atandıkları süreyi nasıl kullanacaklarının yarıyıllık planlama toplantılarında müzakere edildiği bir çalışma biçimini kabul etmiştir.

Eğitim psikologları zamanlarının önemli bir bölümünü okullarda geçirse de; özellikle anaokulları, değerlendirme merkezleri, çocukların kendi evleri ve hastaneler gibi sosyal hizmetlerin verildiği başka ortamlarda da çalışırlar. Aslında, belki de çok farklı ortamlarda çalıştıklarından dolayı, eğitim psikologlarının çalışmalarını betimlemek için "okul" psikoloğu yerine "eğitim" psikoloğu terimi kullanılmaktadır.

Eğitim Psikologlarının Çalışmaları

Eğitim psikologları, eğitimde çalışan uygulamalı psikologlardır. Eğitim psikologlarının genel işlevi, öğrenme ve davranış güçlükleri olan çocukları tanımlamada ve değerlendirmede Yerel Eğitim Otoritesi'ne yardımcı olmak; bunları iyileştirme yolları konusunda Yerel Eğitim Otoritesine öneride bulunmaktadır. Bununla birlikte, eğitim psikologları bu temel görevi yerine getirirken, çoğunlukla okullara ve genelde diğer kurumlara tüm çocuklar için daha destekleyici ve daha esnek bir öğrenme ortamı sağlamada yardımcı olma yolları üzerinde odaklaşırlar. Bu yüzden eğitim psikologları farklı düzeyde çalışırlar:

- Çocuklarla doğrudan ilgilenirler.
- Çocuklarla çalışan yetişkinlerle çalışırlar ve önerilerde bulunurlar.
- Çocuklarla çalışan sistemlerle ve örgütlerle çalışırlar.
- Çocukların geleceğini iyileştirmek için Yerel Eğitim Otoritesiyle çalışırlar.

Dolayısıyla da eğitim psikologları çok geniş bir etkinlik alanıyla ilgilenebilirler. Bu etkinlikler şunları içerebilir:

1. Halihazırda problemleri olan veya endişe yaratan çocukların bireysel olarak değerlendirilmesi;
2. Çocuklara bireysel olarak yardım etmek amacıyla müdahalede bulunma; örneğin bireysel danışmanlık, öğrenme ve davranış programları;
3. Çocuklarla çalışan yetişkinlerle ve öğretmenlerle fikir alışverişinde bulunma;

4. Öğretmenler ve diğer meslek elemanları için hizmetçi eğitim;
5. Yerel Eğitim Otoritesindeki programların ve sistemlerin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi;
6. Ana-babalarla veya ailelerle çalışma;
7. Alınabilecek önlemlerle ilgili toplantılar;
8. Küçük ölçekli aksiyon araştırması projeleri veya taramalar yapma;
9. Rapor yazma.

İngiltere ve Galler'de Eğitim Psikologlarının Eğitimi

Eğitim psikologlarının çalışmalarına ilişkin bu betimleme, genelde eğitim psikologlarının karşı karşıya oldukları görevlerin genişliğini de belirtir. Eğitim psikologlarının eğitimi (yetiştirilmesi), onların bu önemli rol için hazırlanmasında bu yüzden çok önemlidir.

Bir Eğitim Psikoloğu Olma Süreci

Tam ehliyetli (fully-qualified) bir eğitim psikoloğu olmak, aşağıdaki kalifikasyonları ve deneyimi kazanmayı gerektirir;

1. Psikolojide 3-4 yıl öğrenimle kazanılacak bir lisans derecesi (honours degree),
2. Bir yıl mezuniyet sonrası öğretmenlik eğitimi kursu (PGCE),
3. En az iki yıl öğretmenlik tecrübesi,
4. Mezuniyet sonrası bir yıl mesleki kalifikasyon (MA/MSc/MEd).

Dolayısıyla, tam olarak ehliyetli bir eğitim psikoloğu olmak en az 7 yılı alır. Dahası onaylı (chartered) bir psikolog olarak sicile kaydedilmek (registered) için, yüksek lisans (master) öğreniminden sonra bir yıl gözetim (supervizyon) altında çalışmak gerekir. Yakın bir gelecekte yasal onay yönünde harekete geçileceğini düşünmemize ve bu durumun değişeceğini ümit etmemize rağmen; şu anda tüm eğitim psikologlarının onaylı olmaları gereği yoktur. Şu anda eğitim psikologlarının üçte ikisi onaylıdır. Onaylı olmak yasal zorunluluk haline geldiği zaman, onaylı psikolog statüsü için gereken süre, mevcut düzenlemelere göre bir yıl artarak en az sekiz yıl olacaktır.

Eğitim psikoloğu olmak için izlenen eğitim yolu (training route) her zaman bu sırayı izlemeyebilir. Pek çok kişi öncelikle bir öğretmen olarak

ehliyet kazanır ve daha sonra psikoloji derecesi (diploması) almaya çalışmadan önce birkaç yıl öğretmenlik yapar; bunun ardından da bir yıl mesleki eğitim/öğretim kursuna (professional training course) katılmak için başvuruda bulunurlar.

İngiltere'de ve Galler'de şu anda 12 eğitim psikolojisi eğitim kursu - eğitim psikolojisi programı- vardır. Bir kısmı denizaşırı ülkelerden gelen ve genellikle çalışmak için tekrar kendi ülkelerine dönen öğrenciler olmak üzere, yaklaşık olarak her yıl 120 kişi yetiştirilir. Yüksek Lisans öğrenimi kurslarına yerleşmek için yoğun bir yarışma vardır ve adayların çoğu kabul edilene kadar birkaç kez başvururlar. Bu durum, adayların çoğunun asgari süre olan iki yıldan daha fazla öğretmenlik tecrübesine sahip olmalarına yol açar ve pek çok kursta bu süre ortalama 6 yıldır. Bu yüzden yeni uzmanlaşan eğitim psikologlarının çoğu, yaklaşık 30 yaşlarında olgunlaşmış ve deneyimli profesyoneller olma eğilimindedirler.

Eğitim-Öğretim (Training) Kurslarının Değerlendirilmesinde İngiliz Psikoloji Topluluğu'nun (BPS) Rolü

Eğitim psikoloğu olmak isteyen bir kişinin görmesi gereken eğitim/ öğretim birkaç ögeyi kapsamasına rağmen, en önemli olduğu düşünülen öge son yıldaki Yüksek Lisans derecesidir. Bu, yazarlar olarak bizim, eğitim psikologlarının yetiştirilmesinde en fazla sorumluluğa sahip olduğumuz kısımdır. Tüm kurslar, İngiliz Psikoloji Topluluğu tarafından, topluluğun Eğitim Komitesi vasıtasıyla acredite edilir. İngiliz Psikoloji Topluluğu; kursların değerlendirileceği ölçütleri saptamış, tüm kursların kendi öğretim programlarında mutlaka yer vermeye gereken bir çerçeve öğretim programı (core curriculum) geliştirmiştir. Stajyerlerin uygulama yerlerindeki gözetimi (supervision) için de, uygulama sırasında uyulması gereken standart kuralların ve ilkelerin belirtildiği yardımcı kitaplar (guidelines) hazırlanmıştır. Kurslar BPS tarafından her beş yılda bir resmen değerlendirilir. Bu değerlendirme, kursu ziyaret eden BPS Eğitim Komitesinin temsilcilerine tüm belgelerin sunulmasını ve bu temsilcinin daha sonra bir rapor hazırlamasını içerir. Bu değerlendirmenin birinci amacı, kursun akreditasyonunun devamını önermek; ikinci ve daha önemli işlevi de iyileştirmeler için önerilerde bulunmaktır.

Öğretim Kurslarındaki Müfredat:

Yukarıda belirtilen çerçeve öğretim programı (BPS, 1990), öğretim yılı boyunca kurslarda yer verilmesi beklenen alanları betimler. BPS, her kursun belli bir yönelime sahip olabileceği ve kurstaki görevlilerin bazı konulara daha fazla ilgi duyabileceği (uzmanlık ilgileri olabileceği) olgusunu kabul ederek, her kursun bu özel konularla çerçeve öğretim programındaki konuları tek bir öğretim programında birleştirmesini bekler. Yukarıda sözü edilen çerçeve öğretim programındaki alanlar EK-1'de özetlenmiştir.

Bu çerçeve öğretim programı, daha yeni gözden geçirilmiş ve düzeltilmiştir. Gözden geçirilen bu döküman; kursu tamamlayan her eğitim psikoloğunun sahip olması gereken bilgi, beceri ve farkında oluşu daha özgül bir biçimde betimlemektedir; dolayısıyla da eğitim psikolojisi öğretimi programını, başka bazı “yardım” mesleklerinde (örneğin sosyal çalışma gibi) şu anda varolan eğitim/öğretim kurslarındaki yeterliliğe dayalı program (competency-based curricula) yapısına benzetmektedir.

Aslında “temel beceriler”ve “yeterlilikler” gibi terimler, şu anda çok revaçtadır. Yeterliğe Dayalı Eğitim ve Öğretim (Competence-based Education and Training / CBET), özellikle öğretmen yetiştirme konusunda (Swanhekk and Campbell, 1981) Amerika Birleşik Devletleri’nde 20 yıldan beri denenmesine rağmen, Birleşik Krallık’ta yalnızca 1980’lerde bu alanda ciddi bir ilgi ortaya çıkmıştır.

Kuram Ve Uygulamanın Bütünleştirilmesi

Stajyerler, öğrenimlerinin bir parçası olarak, deneyimli bir eğitim psikoloğunun gözetimi altında en az iki psikolojik serviste bir eğitim psikoloğu gibi çalışarak asgari 75 gün geçirmek zorundadırlar. Uygulamaya dönük bu çalışma, üniversitede yapılmış olan çalışmayı tamamlar ve onun ayrılmaz bir parçasıdır.

Pek çok profesyonel, kendi öğrenimleri sırasında kuram ve uygulama arasında bir gerilimle karşılaşır. Stajyerler, örneğin alanda çalışmak gibi “gerçek” çalışmayı üstlenmeye çok isteklidirler; “uzak”, “daha az ilişkili” veya “daha az gerçek” olarak algıladıkları sorunlarla uğraşmaya ise genellikle daha az isteklidirler. Yine de uygulamalı psikologların kendi uygulamalarını, bilinen kuramsal ilkelere dayandırmaları ve uygulamalarında bu ilkeleri yansıtılabilmeleri, “yansıtıcı bir uygulayıcı” tutumu geliştirmeleri esastır (Schon, 1987). Psikologlar için sorun, bir “bilim” olarak psikoloji (uygulayıcı bilim adamı yaklaşımı) ile bir “sanat” olarak psikoloji (daha öznel bir yaklaşım) arasındaki bu ikilem ve bu iki konumdan ortaya çıkan paradigmalardan bazıları, aslında gereğinden fazla büyütülmektedir.

Eğitim/öğretim kursları bu sorunları değişik yollarla dile getirirler ve aşmaya çalışırlar.

1. Manchester’da ve Londra Üniversitesi Eğitim Enstitüsü’nde stajyerler; yaptıkları tüm uygulamalarda etkili olan psikolojideki kuramlarda belirtilenleri incelemeye özendirirler. Bu, onları bir hipotez testi çerçevesinde çalışmaya özendirir. Stajyerler aynı zamanda uygulama çalışmasının her aşamasının arka planını yansıtmak; yaptıkları katkının etkisini, ne öğrendiklerini ve gelecek sefer farklı olarak ne yapacaklarını değerlendirmek zorundadırlar. Diğer yazılı ev ödevleri (assignments); uygulama-

daki sorunlar ile okudukları metinleri birleştirmede stajyerlere yardımcı olmak ve alandaki sorunlarla doğrudan ilgili araştırma projelerini tanıtmaya çalışmak için yapılandırılmıştır; böylece stajyerler, araştırmayı yalnızca akademik bir alıştırma olmaktan ziyade eğitim psikolojisi uygulamasının bir parçası olarak görecektir.

2. Kurstaki akademik danışmanlar (course tutors) ve gözetmenler (supervisors), stajyerlerin yerleştirilmesi (placements) sırasında çok sıkı bir işbirliği yaparak birlikte çalışırlar. Örneğin gözetmenler, BPS'nin gözetimle ilgili yardımcı kitaplarının tartışıldığı gözetim becerileri konulu bir günlük eğitime -oturuma- katılırlar. Böylece stajyerler üniversitede edindikleri bilgileri tümüyle muhafaza ederler ve bu bilgilerle uygulama çalışmasını olabildiğince birleştirebilirler. Gelişmeleri gözden geçirmek ve geleceği planlamak için; akademik danışman, stajyer ve gözetmen arasında sürekli olarak üçlü toplantılar yapılır.

3. Seminer programına ek olarak, sorunların daha derinliğine açıklanabilmesi için düzenli toplantılar yapılır. Örneğin stajyerlere çalışmalarını kısmen de olsa etkilemiş olan psikolojik kuramlar hakkında yorum yapması; okuduğu metinler, üniversitedeki seminerler ve alandaki pratik çalışma arasında bağlantılar kurması istenir.

Eğitim Psikolojisindeki Kalifikasyonların Farklı Ülkeler Arasındaki Denkliği

Özellikle Avrupa Birliğine Başvuran Psikologların Kalifikasyonlarının Tanınması ve Hareketliliği

Hem Avrupa'da hem de dünyada gittikçe artan ülkeler arasındaki hareketlilikle birlikte, diğer kalifikasyonları nasıl ve ne dereceye kadar tanıyacağımız sorunu vardır. Avrupa Birliği'nin "Yüksek Öğrenim Diplomalının Karşılıklı Olarak Tanınması" konusundaki 89/48/EC Sayılı Direktifi'nin şu anda yasal olması nedeniyle, şimdilerde bu konu Avrupa Birliği için özel bir öneme sahiptir. Avrupa Birliği içinde tek "ortak" pazar, Avrupa Birliği'nin kurulduğu ve geçmişi 1957'ye kadar giden Roma Antlaşması ile planlanmıştır. "Avrupa Birliği içindeki herhangi bir yerde çalışma serbestisi, Roma Antlaşması ile saklı tutulan temel haklardan biridir" (DTI, 1989). Ancak, çok farklı kültürel kökenlerden ve geleneklerden ortaya çıkmaları nedeniyle, Avrupa ülkelerinin eğitim ve eğitim psikoloğu yetiştirme modelleri birbirlerinden oldukça farklıdır. Gerçekte, Avrupa'daki pek çok mesleğin eğitim/öğretiminin ve istihdamının kültürel olarak öylesine özgün bir temeli vardır ki, çalışma serbestisine kavuşma işi son derece zor (ürkütücü) görünmektedir.

Bu Antlaşma'nın yürürlüğe girdiği ilk evrelerde, birçok ülke arasında kalifikasyonları düzenlemek için bazı girişimler yapılmıştır. Bazı mes-

lekler, o alandaki bir lisans mezununun sahip olması gereken beceriler, asgari eğitim/öğretim ve araştırma süresi, kursların içeriği ve düzenleniş biçimi (harmonization) üzerinde anlaşmayı içeren, ait olduğu uzmanlıkla ya da sektörle ilgili direktife konu edinilmiştir. Sektörel direktiflerde yedi meslek için (doktorlar, dişçiler, hemşireler, ebeler, veterinerler, eczacılar ve mimarlar) anlaşmaya varılmıştır. Ancak kısa bir süre sonra, üye devletler arasında kalifikasyonları düzenleme (harmonize) girişimlerinin oldukça karmaşık ve zaman alıcı olduğu, Avrupa Birliği'ndeki tüm meslekler için ortak bir eğitim/öğretim programı üzerinde anlaşmanın, hatta tek bir alan da bile anlaşmanın mümkün olmadığı görülmeye başlanmıştır. Şu anda bile psikologlar için spesifik bir direktifin hem çekici hem de her zaman gerekli olduğunu düşünen bazı psikologlar bulunmasına rağmen, anlaşmaya varmadaki sayısız güçlükler nedeniyle, Avrupa Birliği'nde ilave spesifik direktifler üzerinde şu anda bir anlaşmaya varılamayacağı bilinmektedir.

Bu yüzden 1985'de Avrupa Komisyonu, giriş koşullarının şu ya da bu şekilde devlet tarafından ya kanunla ya da bir meslek örgütü aracılığı ile sınırlandırıldığı (ya da düzenlendiği) ve en az üç yıllık üniversite düzeyinde öğrenimi ya da dengini gerektiren diğer meslekleri de kapsayacak yeni bir yaklaşım ileri sürmüştür. Psikologlar da bu meslekler grubuna düşmektedir. Birleşik Krallık'ta psikologların tüzüğü (regulation) dolaylıdır ve bunlar, giriş koşullarının düzenlenmesinden ve mesleki standartların korunmasından sorumlu meslek örgütü olarak İngiliz Psikoloji Topluluğu'na verilen Royal Charter'dan çıkarılır. 1985'deki yeni yaklaşım, kalifikasyonların karşılıklı olarak tanınmasından (mutual recognition) ve düzenlenmesinden (harmonization) ziyade, denklik (equivalence) üzerine temellendirilmişti.

Tek Avrupa Yasası (The Single European Act, 1985), tek pazarı, "malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin hareketinin güvenceye alındığı, ülke sınırlarının (internal frontiers) olmadığı bir alan" olarak tanımlamıştır. Diğer pek çok Avrupa ülkesi tarafından henüz yürürlüğe konmamış olsa da, 89/48/EC Direktifi (Yüksek Öğrenim Diplomalarının Karşılıklı Olarak Tanınması), Birleşik Krallık'ta Nisan 1991'de yasalaşmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi bu direktif, en az üç yıllık yüksek öğrenim düzeyinde yetismeyi gerektirecek şekilde düzenlenmiş olan her mesleğe uygulanır; bu direktif, üye bir devlette bir meslek sahibi olan bir kişinin tekrar kalifiye edilmeksizin başka bir üye devlette denk bir mesleğe üye olmasını mümkün kılar. Direktif bunu, kalifiye meslek sahiplerinin, kendilerinin tanınan kalifikasyonlara sahip olduklarını ve o topluluğu çağrıştıran mesleki ünvanı kullanarak, tescilli mesleki örgütlerin asil üyeleri olmalarını mümkün kılan karşılıklı tanıma ilkesiyle icra eder.

Bu direktif ile, bir üye devletin tanıyacağı ya da en azından değerlendirileceği mesleki kalifikasyonların diğerlerinde de hukuki olarak verile-

ceği ana ilkesi getirilerek, beceri sahibi olan işgörenlerin Avrupa Birliği'nde serbest dolaşımının teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Bu direktif, içerik ve standartlar açısından ülkeler arasında farklılık olduğunu kabul etmekte ve Avrupa Birliği'ndeki başka bir ülkede öğrenim görmüş olan "göçmenler"le (biz, "diğer Avrupa Birliği ülkelerinden başvuranlar" terimini tercih ediyoruz ama bu kişilere şu anda "göçmen" denilmektedir), ev sahibi ülkede öğrenim görmüş olanlar arasında bir ölçüde denklik aramaktadır. Eğer ev sahibi ülkedeki öğretim süresi göçmenin ülkesindeki öğretim süresinden daha uzun ise; evsahibi üye ülke, göçmenin, orijinal kalifikasyonuna ek olarak dört yıldan fazla da mesleki tecrübesi olduğuna ilişkin kanıt göstermesini gerekli görebilir. Eğer yetkili otorite "göçmen" in öğreniminin denk olmadığı, örneğin öğreniminin esas itibarıyla farklı olduğu yargısına varırsa; göçmene ya bir "beceri testi"ne (aptitude test) girme (veya sınav) ya da bir "uyum dönemi" geçirme (veya gözetim altında uygulama yapma dönemi) seçeneklerinden birinin (ikisini birden değil) verilmesi gerekir. Avrupa dahilinde, şu anda 25 Avrupa ülkesini temsil eden Avrupa Uygulamalı Psikologlar Federasyonu içinde (EFPPA), hem Avrupa Birliği Direktifi hem de eğitim/öğretim konusunda Geçici İşbirlikleri (Task Forces) kurulmuştur. Özellikle ikinci konuda, psikolojide mesleki eğitim/öğretim için EK-2'de verilmiş olan optimal şartlar tanzim edilmiştir.

BPS'nin Karşılıklı Tanıma İle İlişkili Rolü

Birleşik Krallık'taki eğitim/öğretim kurslarının akredite edilmesinde İngiliz Topluluğu'nun rolünü daha önce belirtmiştik. BPS, aynı zamanda UK'da, başka ülkelerden gelen bir psikoloğun bu ülkede çalışmasının uygunluğunu değerlendiren "yetkili otorite"dir. UK'da uygulama yapmayı isteyen mesleki psikologların, onaylı psikolog statüsü için BPS'ye başvurmaları ve "denklik" belgesi için kalifikasyonlarını ve deneyimlerini arzetmeleri gerekir. "Denkliği" değerlendirmek için; BPS, başvuruda bulunan kişinin kalifikasyonlarının ve staj tecrübesinin ayrıntılarını onaya sunmasını talep eder. Daha sonra bir komite, statünün tanımına aykırı, yani uygulamalı psikolojideki öğrenim yollarından birine denk bir yolun izlendiği genel bir psikoloji temeline (psikolojideki ilk dereceye - UK'daki Lisans Derecesi- denk) aykırı kalifikasyonları kontrol etmelidir. Eğer kalifikasyonların denk olduğuna karar verilirse, başvuruda bulunan kişi bir denklik sertifikası alır; öte yandan eğer kalifikasyonlar esas itibarıyla farklıysa, başvuruda bulunan kişiye alanda yeterli olmadığı söylenir ve yerine getirmesi gereken koşulları gösteren bir sertifika (certificate of requirement) alabilir. Avrupa Birliği Direktifine göre, aday ya bir beceri testini (aptitude test) ya da bir uyum dönemini (gözetim altında uygulama dönemi) seçebilir. Direktifin hazırlanmasındaki ilk istişare toplantılarında BPS beceri testinden sonra bir uyum döneminin tercih edilebileceği görüşünü güçlü bir biçimde temsil etmiş ama direktif her iki seçeneği de muhafaza etmiştir.

Böylece, eğitim psikologlarının Avrupa Birliği'nin hem içindeki hem de dışındaki bir ülkeden diğerine hareketliliğinin; eğitim/öğrenim yollarının karşılaştırılabilirliğini (yani eğitim/öğretim süresinin uzunluğunu, içeriğini ve pedagojisini) göz önüne almayı gerektirdiği görülecektir.

Eğitimde Gelecekteki Gelişmeler

20. yüzyılın sonundaki ve 21. yüzyılın başındaki meydan okuyuşları karşılayabilmek için, bizde eğitim psikologlarının eğitiminde köklü bir değişiklik yapılması gerektiği görüşüne yol açan, mesleğin yüzyüze geldiği birçok sorun vardır. Bu sorunlardan bazılarına, Farrell (1989), Lunt (1991), Lindsay ve Lunt (1993) tarafından değinilmiştir.

Şu andaki Eğitim Sisteminin Sorunları

Eğitim/Öğretim Süresinin Uzunluğu: Daha önce belirtildiği gibi, şu anda tamamen ehliyetli bir eğitim psikoloğu olmak en az 7 yılı, onaylı olmak için gereken gözetim altındaki uygulama yılı da hesaba eklenirse 8 yılı almaktadır. Bununla birlikte, bir eğitim psikoloğu olmak için eğitim/öğretim süresinin yasal olarak ne kadar olduğunu sorabiliriz. Psikolojide ilk derecenin elde edilmesi ile bir yıllık master kursuna başlanması arasında geçen süre, çoğu durumda 6 yılı aşmaktadır; çünkü en az iki yıl öğretmenlik tecrübesine sahip olma koşulunu yerine getirerek master kursuna girebilen aday sayısı çok azdır. Bu nedenle stajyerlerin çoğu, sahip oldukları psikoloji bilgilerinin aşırı derecede eskidiği ve güncelliğini kaybettiği duygusuyla mesleki eğitim/öğretim yılına başlarlar. Büyük bir olasılıkla, öğretmenlik yaptıkları sırada psikoloji bilgilerini güncelleştirmemişler ve kendileri öğretmenlik yaparken bile psikoloji bilgilerini az "uygulamışlardır". Bu yüzden bir eğitim psikoloğu olmak için bir yıl (Yüksek Lisans derecesi) doğrudan "öğretim" yapılır; dolayısıyla, bu kurslar aşırı derecede yoğun, zorlayıcı ve streslidir. Bu durum, adayların psikoloji derecesini aldıktan hemen sonra başladıkları ve üç yılda tamamladıkları klinik psikolojideki eğitim/öğretimle karşılaştırılmaktadır; oysa böyle bir karşılaştırma yapmak doğru olmaz.

Eğitim Derslerinin İçeriği:

Daha önce özetlenen çerçeve program (core curriculum); bir eğitim psikoloğunun neler yaptığı ve dolayısıyla da neleri bilmesi gerektiği konusunda, kursların açık-seçik bir modele sahip olduğunu belirtir. Sık sık, eğitim/öğretim kurslarının alandaki gelişmelere yol gösterip göstermediği, alandaki gelişmelerle birlikte gidip gitmediği veya alandaki gelişmeleri izleyip izlemediği sorulmaktadır. Birliktelik kuşkusuz önemli olmasına rağmen, eğitim psikologlarının rolündeki yeni gelişmelere öncülük yapanlar arasında ön sıralarda olmaları gereken kurslar için çetin bir tartışma vardır. Gözden geçirilen çerçeve programın, uygulamadaki yeni geliş-

meleri teşvik edeceği ve yansıtacağı beklenmektedir. Uygulamalı dört psikoloji alanıyla ilgili olarak BPS ve diğer temsilcilikler tarafından yapılmış olan çok yeni bir araştırmada; bu tür tüm kursların programlarının içeriği ve bu kurslara ait çerçeve programlar için önemli doğurguları olan bir sonuç elde edilmiştir: Bu kursların hepsinde bulunması gereken ortak bir yeterlilikler alanı sözkonusudur.

Eğitim Psikolojisi Öğretiminde Psikoloji Kuramlarının Önemi:

Eğitim psikolojisi öğretimi kurslarında kuramla uygulamayı birleştirmeye çalışmanın önemini daha önce ifade etmiştik. Pek çok stajyer sık sık psikolojinin eğitim psikolojisi uygulamalarıundaki yerini sorar. Bu soruya pek çok net cevabımız vardır; fakat sorulan durum, adeta bir süper-öğretmen olan stajyer bir eğitim psikoloğunun ya da LEA yöneticisinin, psikolojinin eğitim psikolojisi uygulamalarındaki rolünün çok az olduğu ya da hiç olmadığı şeklindeki görüşünü yansıtabilir. Uygulamalı psikolojide yüksek bir mesleki eğitim standardı sağlamak için, kurslarda, psikolojideki kuramların kendi çalışmalarımıza uygunluğu ve uygulanması üstünde durmaya devam etmek önemlidir.

Eğitim Psikolojisindeki Kalifikasyonların “Denkiği” Yargısı:

Eğer diğer Avrupa ülkelerine göz atarsak (hepsinin de problemleri vardır), uzman psikologların yetiştirilmesinde çok sayıda farklı yaklaşım olduğunu görürüz. Pek çok Avrupa ülkesi ilk kalifikasyondan hemen sonra, genellikle bir staj ya da uygulama döneminin takip ettiği bir kuram dönemini, birkaç işlevde erkenden biraz uzmanlaşmayı ve 5-6 yıllık bir eğitim dönemini gaye edinir. Bu yüzden ilk baştaki öğrenim oldukça kapsamlıdır -geneldir- (generic) ve bunu çalışma bağlamından ve işlevden ortaya çıkan uzmanlık takip eder. İngiltere’de ve Galler’de yalnızca psikolojideki ilk derecedeki “öğrenim” dönemi kapsamlıdır. Örneğin klinik psikoloji, psikolojik danışmanlık, eğitim psikolojisi, adalet psikolojisi, meslek psikolojisi gibi uygulamalı psikolojideki farklı uzmanlık alanlarında öğrenim yolları (routes) birbirinden tamamen bağımsız ve ayrıdır. Şu anda öğrenim sırasında ya da sonrasında, bir uygulamalı psikoloji dalından diğer bir uygulamalı psikoloji dalına transfer olmak son derece zordur.

Eğitim psikolojisi alanında “denklik” kararını vermesi talep edilen BPS’dekiler tarafından bir an önce ele alınması gereken birkaç zorluk vardır. Zorluklardan en bariz olanı; İngiltere ve Galler’deki eğitim psikologları için öğrenim modelinin, ulusal bağlamımız ve yasalarımızla ve kendimize özgü deneyimlerle sınırlanmış olmasıdır. Dolayısıyla, doğrudan doğruya “denkliğin” tanımı sorunuyla karşı karşıya kalmaktayız. Bir eğitim psikoloğunu tanımlayan temel bilgi, beceri ve bir eğitim psikoloğunu tanımlayan “hüner” nedir? Klinik psikologlardan farklı olarak, denkliğin yargılanmasında bir ölçüt olarak kullanmak ya da yabancı ülke-

lerden gelen bir göçmenden talip edilmesi gereken bir "beeri testi"ne temel oluşturmak için kullanmak üzere, Birleşik Krallık'taki eğitim psikologları henüz bir BPS Diploma sınavına sahip değildirler. Eğitim psikolojisinde bir BPS Diploma kalifikasyonunun hemen geliştirilmesi gerektiğini gösteren kanıtlardan biri budur.

Eğitim/Öğrenimde Olası Bazı Gelişmeler

Uygulamalı psikoloji alanında İngiltere'deki ve Galler'deki mevcut öğrenim tarzının yeterince esnek olmadığına; hem yabancı ülkelere gelen hem de evsahibi ülkeden transfer yapmak isteyen kalifiye uygulayıcılar için güçlükler yarattığına inanıyoruz. Dahası BPS'nin "Mesleki Psikolojide Değişen Eğilimler Konusunda Geçici İşbirliği"nde (BPS, 1991) dikkat çekilen talepler, büyük bir olasılıkla daha esnek, daha kapsamlı ve uygulamalı psikolojide kesinlikle daha "karma" (mixed) bir kalifikasyon modeli gerektirecektir. Bu bağlamda, eğitim psikolojisindeki mevcut öğrenim modelini değiştirmek için olasılıklar nedir?

En başta, psikolojinin eğitime, okullara, öğrenen kişilere ve eğitim sisteminde çalışanlara yapmış olduğu çok büyük katkıyı kendi kendimize hatırlatalım. Bu katkının derinliğini ve genişliğini, eğitimde kabul edilen uygulamaların çoğunun doğrudan doğruya psikolojideki yeniliklerden geliştirildiğini açık-seçik belirten sayısız kitap ve makale vardır. Çocukların yeteneklerini ölçme süreçlerinin geliştirilmesi ve uygulanması ile müdahaleleri planlamada davranış psikolojisinin etkisi, iki örnek olarak zikredilebilir.

Bununla birlikte psikolojinin etkisindeki tek, hatta en temel alan, kesinlikle eğitim değildir; biz, farklı çalışma ortamlarındaki uygulamalı psikologların becerileri arasında büyük bir benzerlik (ortaklık) olduğunu öne sürüyoruz. Örneğin tüm uygulamalı psikologlar; psikolojiyi farklı çalışma ortamlarında uygulamak üzere ölçme, grupları ve örgütleri anlama, istişare (consultation), araştırma yöntemleri ve değerlendirme konularında uzmanlık bilgileriyle donanmak ve beceri sahibi olmak zorundadırlar. Belki de ideal bir dünyada, örneğin, tüm uygulamalı psikologlar için bir öğrenim döneminin son noktasında yalnızca çalışma ortamı ve işleve göre farklılaşacakları ortak bir temel yaratarak, kendi eğitim ve öğrenim modellerimizde bunun doğruluğunu kabul etmeliyiz.

Gelecek için plan yaparken, bir kimse uygulamalı psikolojide bir dereceye kadar katı modellerin geliştirildiğini ve halihazırda var olduklarını kabul etmek zorundadır. Aşağıdaki önerilerin bu anlayışla ve tartışmayı bu aşamada yalnızca daha ileri bir aşamaya götürme niyetiyle yapıldığının görülmesi gerekir. Önerilerimizin odak noktası; eğitim psikolojisi öğretiminde uygulamalı psikolojideki köklerimize dönmemiz gerektiği ve psikolojiyi eğitim ortamına ve eğitim çalışmalarına (endeavour) uygula-

ma işine daha fazla dikkat etmemiz gerektiği inancıdır. Bununla birlikte biz aynı zamanda, uygulamalı psikologların birbirleriyle ortak pek çok bilgi, beceri ve anlayışa sahip olduklarına ve bunun daha kapsamlı bir öğrenim içinde yansıtılması gerektiğine inanıyoruz.

Öğrenimi geliştirebileceğini düşündüğümüz üç yol vardır. Her öneri, biçimi ne olursa olsun, adayların uygulamalı psikolojide mesleki eğitime başlamadan önce, ilk olarak psikolojide bir lisans (bakalorya) derecesi elde etmek zorunda olduklarını varsayar. Biz aynı zamanda eğitim psikolojisi öğretimini ilgilendirdiği kadarıyla, öğretmenlik kalifikasyonu ve deneyimi koşulunun da kaldırılması gerektiğine inanıyoruz. Bu tür bir deneyimin, uygulamalı psikolojinin göreviyle doğrudan ilişkisi çok azdır; adayların çoğunun kazandığı öğretmenlik deneyiminin (çoğunlukla tek bir okulda kazanmaktadırlar) sınırlı oluşu da, onların, çocukların yaşadığı ve çalıştığı çok değişik ortamları anlamalarına ve onlarla çalışmalarına olanak tanımaz.

1. Yarı-Zamanlı (Part-Time) Üniversite Kursları: Şu anda tüm öğretim kursları tam zamanlıdır ve bir yıl sürmektedir. Eğer eğitim yarı-zamanlı olsaydı, adaylar yerel bir otoritede bir aday konumu elde edebilir ve yarı zamanlılık temelinde bir üniversitede mesleki eğitim kursuna kayıt olabilirdi. Üniversite ve yerel otorite arasındaki ortaklık, her iki ortamda da harcanan zamanın dikkatli bir biçimde planlanmasını ve yapılmasını sağlayacaktır. Öğrenim iki veya üç yıl sürecektir ve adaylar psikolojideki lisans (undergraduate) çalışmasını tamamladıktan kısa bir süre sonra, oldukça birikimli bir aday konumu elde edebileceklerdi. Üniversitede adaylar kuramsal ve kuramsal olmayan bilgi ve anlayış kazanacaklar, araştırma becerileri geliştirecekler, uzmanlık kazanacaklar, tamamen planlı ve farklılaşmış bağluluklarla (differentiated attachments), yerel bir otorite de (muhtemelen başka yerel otoritelerde) "çıraklık" çalışmasıyla da gerekli uygulama becerilerini öğreneceklerdir.

2. Yerel Otoriteye Dayalı Bölgesel Eğitim: Yukarıdaki birinci maddede olduğu gibi, adaylar iki veya üç yıl adaylık konumu elde edebilecekler ve öğretim, tümüyle bir ya da birden fazla yerel otoriteye ya da muhtemelen doğrudan doğruya yerel bir üniversiteye bağlı olmayan bir bölge temel alınarak yapılacaktır. Yerel otoriteler ya da bölge, o kursu yönetmek üzere bir bölgesel eğitim koordinatörü atayacaktır. Bu eğitim modeli, şu anda İngiltere'nin ve Galler'in bazı bölgelerinde klinik psikologlar için uygulanmaktadır.

3. Üniversitede üç yıl süreli lisansüstü eğitim: Bu sistemde adaylar psikolojideki lisans derecelerini tamamladıktan hemen sonra, tam zamanlı bir kursa üç yıl için kaydolacaklardır. Bu sistemin, adaylar için daha pahalı olmak gibi bir dezavantajı vardır; çünkü adaylar çalışmıyor olacaklardır ve bir bağış veya burs bulmaları ya da kendi kendilerini finanse

etmeleri gerekecektir. Ancak bu yol uzun olduğu kadar, eğitim psikolojisi öğrenimini de daha çok klinik psikoloji çizgisine getirecektir. Bu yol potansiyel olarak, modülerizasyon ve kredi transferini de içeren, esneklik ve daha kapsamlı bir öğrenim modeli için daha fazla alan sunacaktır.

Pekçok olası yol ve ileri sürülebilecek başka öneriler de vardır. Ancak biz, eğitim psikolojisindeki öğrenimin süresini artıran her değişikliğin, kapsamlı (generic) öğrenim için çok daha büyük fırsatlar sunacağına; bu kapsamlı öğrenimi, daha sonra çocukların yaşadığı ve çalıştığı ortamlara psikolojinin tam olarak uygulanması üzerinde odaklaşılacak zamanlığın takip edeceğine ve mevcut sistemde eşsiz bir iyileşme sağlanabileceğine inanıyoruz.

SONUÇ

Bu makalede yazdığımız gibi, İngiliz hükümeti büyük bir Avrupa birliği konusundaki Maastricht Antlaşmasıyla ilgili müzakerede birkez daha eleştirilere hedef olmuştur. Politikacıların önemli bir bölümü bu ülkenin (Birleşik Krallığın) Avrupa'nın merkezinde (heart) olacağını, böylece de hepimizi etkileyebilecek olan kararları doğrudan doğruya etkileyebileceğimizi ileri sürüyorlar. Çok sayıda kişi, bu antlaşmayı onaylamakta ağır davranmamızın ve antlaşmaya önemli çekinceler koymaktaki ısrarımızın, ülkemizin kıyıya itilmesiyle ve Avrupa Birliği'nin sadece "ikinci derecede" üyesi olmakla sonuçlanacağını görmektedir.

Biz, eğitim psikolojisi ile uygulamalı psikolojinin diğer dalları arasında, Britanya ile Avrupa arasındaki ilişkiye benzer bir paralellik görüyoruz. Son yıllarda uygulamalı psikolojide mesleki uygulama gelişmiş ve beklenmedik biçimlerde genişlemiştir. Bu durum memnuniyetle karşılanmasına rağmen, eğitim ve okul psikolojisindeki gelişmelerin gerisinde kalma gibi gerçek bir tehlikesi vardır. Britanya olarak biz uygulamalı psikolojide, Britanya'nın Avrupa'yla olan ilişkilerine göre hareket etme tehlikesinde olan Cinderella mesleği mi olmak istiyoruz? Yoksa, karar alma sürecinin ve yeniliklerin merkezinde mi olmak istiyoruz? Eğer biz olayların merkezinde olmayı istiyorsak, o zaman, öğrenim biçiminde önemli değişiklikler yapılır ve ortaya çıkan gereksinim karşılanır; biz, bu mukalade yapılan önerilerin bu sonuca ulaşmak için bir miktar yol aldıracağına inanıyoruz.

EK - 1

Eğitim Psikolojisi Öğrenim Kursları İçin Çerçeve Öğretim Programı

1. *Kişisel Beceriler ve İletişim*: Görüşme, danışmanlık, istişare, grupların yönetimi, yazılı iletişim, vb.
2. *Değerlendirme Yöntemleri*: Yapılandırılmış ve yapılandırılmamış gözlem, yeteneklerin ve erişilerin değerlendirilmesine dayalı norm ve müfredat, gelişimsel değerlendirme, bağlamların değerlendirilmesi, vb.
3. *Müdahale Yaklaşımları*: Bireysel program planlama, davranış yönetimi, ailelerle birlikte çalışmayı da içeren grup çalışması, hizmet içi eğitim, vb.
4. *Engelleyici Koşullar ve Özel Eğitim Gereksinimleri*: Hafif, orta ve ciddi öğrenme güçlükleri, heyecansal ve davranışsal güçlükler, özel öğrenme güçlükleri, fiziksel ve duygusal bozukluklar, vb.
5. *Mesleki Uygulama*: Fırsatların eşitliği ve etik sorunlar, ilgili yasalar, mesleki uygulama yasaları (codess of practice), yerel otoritelerdeki psikolojik hizmetlerin organizasyonu, vb.
6. *Araştırma ve Değerlendirme*: Araştırma modeli ve analizi, değerlendirme yöntembilimi, sayısal ve niteliksel araştırma yöntemleri, vb.
7. *Çocuk Gelişimindeki Sorunlar*: Bilişsel, sosyal ve duygusal gelişim, iki dillilik, ailenin işlevi ve alternatif çocuk bakım modelleri, vb.

EK - 2

EFPPA Dökümanından Seçmeler - Psikolojide Mesleki Eğitim İçin Optimal Standartlar

1. Psikolojinin özerk pratiği için hazırlık, bilimsel bir disiplin olarak psikolojiyle ilişkili bilgi ve becerilerle ilgili bir çerçeve program (geniş bir giriş) ve uygulamalı psikolojide seçilmiş olan bir alanda özerk pratik için gereken bilgi ve becerilerle ilgili ileri (advanced) bir program olmak üzere en az iki ögeyi uzlaştırır.
2. Bunların her ikisinde üniversitede ya da IHE'de sağlanmalıdır.
3. Bu iki öge, zamanın en az yarısı çerçeve programa tahsis edilmek koşuluyla en az 6 yıl sürmelidir.
4. Bağımsız ya da özerk uygulamaya giriş, her iki ögeyi de tamamlamış olanlarla sınırlı olmalıdır.

5. Araştırma yöntemleri esastır ve öğrenciler, özgün ve bağımsız bir araştırma projesi yapma deneyimine sahip olmalıdırlar.
6. Ulusal kuruluşlar, pratik ve etik standart yasalarıyla tutarlı olan öğrenimi güvenceye almalıdır.
7. Ulusal kuruluşlar, eğer mümkünse, mesleki psikologların öğrenim kurslarını akredite etmelidirler.

KAYNAKLAR

- BPS** (1990). *The Core Curriculum for Educational Psychology Training Courses*, Leicester: British Psychology Society.
- BPS** (1991). *Changing Trends in Professional Psychology*, Leicester: British Psychological Society.
- DTI** (1989). *Europe Open for the Professions*, London: HMSO.
- Farrell, P.** (1989). Educational Psychology: Crisis or Opportunity, *The Psychologist*, 2 (6), 238-240.
- Gutkin, T.B. ve Reynolds, C.R.** (1990). *The Handbook of School Psychology*, (2nd Ed.), New York: Wiley.
- Jones, N. ve Frederickson, N.** (Eds) (1990). *Refocussing Educational Psychology*, Lewes: Falmer Press.
- Kratochwill, T.R., Elliot, S.N. ve Gettinger, M.** (Eds) (1992). *Advances in School Psychology*, Hillsdale, N.J. Erlbaum.
- Lindsay, G. ve Lunt, I.** (1993). The Challenge of Change, *The Psychologist*, 6, 210-213.
- Lindsay, G. ve Miller, A.** (Eds). *Psychological Services for Primary Schools*, London: Longman.
- Lunt, I.** (1991). Training and Qualifications in *Educational Psychology*, *Educational and Child Psychology*, 8 (4), 43-56.
- Reynolds, C.R. ve Kamphaus, R.V.** (Eds) (1990a). *Handbook of Psychological and Educational Assessment of Children*, Vol: 1, New York: Guilford Press.
- Reynolds, C.R. ve Kamphaus, R.V.** (Eds) (1990b). *Handbook of Psychological and Educational Assessment of Children*, Vol: 2, New York: Guilford Press.
- Schon, D.** (1987). *Educating the Reflective Practitioner*, San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Swancheck, J. ve Campbell, J.** (1981). Competence / Performance-Based Education: The Unfulfilled Promise, *Educational Technology*, June: 5-10.
- Wolfendale, S., Bryans, T., Fox, M., Labram, A. ve Sigston, A.** (1992). *The Profession and Practice of Educational Psychology*, London: Cassell.